

Akti, Seçil (2024). Ömer Nazar, Uygur Tababetinde Diyabet Hastalıkları Hakkında İlk Araştırmalar ve Tedavileri, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023, 101 s., *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2024 /23, s. 82-85.

Ömer Nazar, Uygur Tababetinde Diyabet Hastalıkları Hakkında İlk Araştırmalar ve Tedavileri, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023, 101 s.

[Kitap İncelemesi / Book Review]

Seçil AKTI*

Geliş Tarihi: 30.04.2024

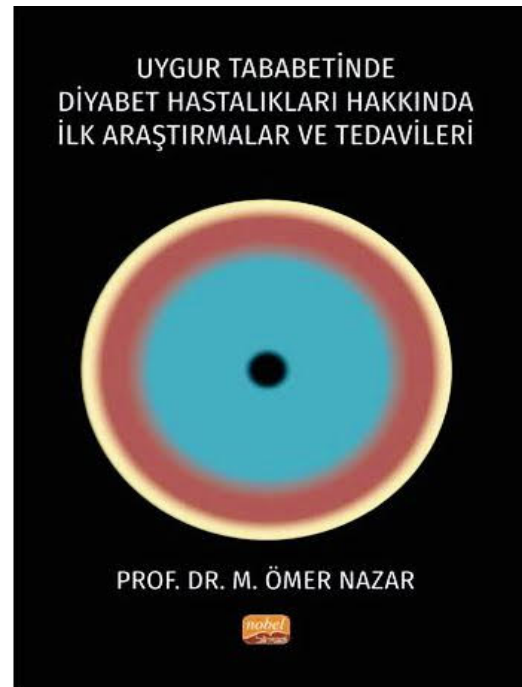
Kabul Tarihi: 25.05.2024

Türk milleti geçmişten günümüze varlığını sürdürdüğü farklı coğrafyalarda meydana getirdiği kültürel birikimler ışığında birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalar incelendiğinde Türkler hakkında tarih sahnesine ilk çıktıkları günden bugüne, konargöçer/göçer evli yaşam sürdürdükleri Orta Asya kültüründen yerleşik yaşama geçiş aşamalarına, farklı coğrafyaların yanı sıra Anadolu coğrafyasında devam eden varlıklarına kadar pek çok araştırma yapılmıştır. Türkler bu varlıklarını sürdürme noktasında yaşadıkları coğrafyaların koşulları ya da irsî olarak nitelendirilen kalıtım yoluyla geçen aile mirası, pek çok hastalık için hastalığı önleme ve hastalığın ortaya çıkması sonucunda da kendi tedavi yöntemlerini oluşturmuşlardır.

Türk kültüründe diyabet hastalıklarının tespiti ve tedavisi hususunda Prof. Dr. M. Ömer Nazar'ın "Uygur Tababetinde Diyabet Hastalıkları Hakkında İlk Araştırmalar ve Tedavileri" adlı kitabıyla yaptığı katkı, diyabet hastalığı konusunda yapılan çalışmalara nadide bir örnek teşkil etmektedir. Urumçi Uygur Eğitim Hastanesi Eski Başhekim Prof. Dr. M. Ömer Nazar tarafından yazılan, 2023 yılında edebiyat ve tıp dünyasına kazandırılan ve Nobel Akademik Yayıncılık tarafından yayınlanan eser "Takdim", "Kaynakça" ve "Biyografi" dışında 10 ana bölümden oluşmaktadır.

Nazar, "Takdim" kısmında kronik bir hastalık olarak nitelendirdiği *diabetes* hastalığı hakkındaki bu kitabını yazma amacından bahsetmiştir. Kitabında Batı tıp kavramlarının yerine geleneksel tıp ve Uygur tıbbının kavramlarını kullanmıştır. Ayrıca Urumçi Uygur Tababeti Eğitim ve Araştırma Hastanesi İç Hastalıkları Bölümünde yapmış olduğu poliklinik araştırmalarının sonucuna Arabistan ve Türkiye'deki çalışmalarını da ilave ederek bu kitabı Türk halkına armağan ettiğini açıklamıştır.

"Takdim" kısmından sonra kitabın ilk bölümü olan "Urumçi Uygur Tababetçilik Şifahanesi Kısa Tarihi" başlığı altında hastanenin kurucuları ve bu hastanede görev yapmış bazı meşhur tabipler

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, e-posta: secil.akti.50@gmail.com
Orcid: 0009-0001-2190-3423

hakkında bilgi vermiştir. “Ruzi Mollam”, “Menlik Usta”, “Samet Usta” ve “Bayuhan Azizi” bölümde ismi geçen meşhur tabiplerdir.

Eserin ikinci bölümü, “Uygur Tababeti Tarihinden Kısa Bilgiler” adını taşır. Bu kısımda Uygur tababeti ve kullanılan tedavi yöntemlerinin tarihçesine dair bilgiler verilmiştir. Burada Uygur tababetiyle Batı tedavi yöntemleri arasındaki bakış açısının farklılığına dikkat çekilmiştir. Batı literatüründe yer alan hastalıkların geleneksel isimleri ve bu hastalıklarda kullanılan hekimlerin kendilerine has tedavi yöntemlerine değinilerek Farabi ve İbn Sina gibi alimlerin bu ilimden faydalandığına vurgu yapılmıştır.

“Diyabet Hastalıkları Konusunda Tarihi Düşünceler” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, diyabet hastalığı hakkında genel bilgi verilmeden önce hastalığa neden olan şeker maddesinin varlığının tespitiyle hastalığın *diabetes mellitus* olarak isimlendirildiği belirtilerek *diabetes* kelimesinin kökeni hakkında genel açıklamalara yer verilmiştir.

Dördüncü bölüm “Diyabet Hastalıkları Konusunda Kısa Bilgiler” başlığını taşımakla birlikte bu bölümde diyabet hastalığına kadim zamanlarda verilen isimler açıklanmış ve tıp ilminde meşhur olan İbn Sina hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu zamana kadar farklı isimlerle adlandırılan hastalık İbn Sina’nın “el-Tıp Kanunu” isimli eserinde *diabetes (diyabet)* ismiyle adlandırılmıştır. Açıklama başlığı altında *metabolizma* kelimesinin tarihçesine yer verilmiş ve kelimenin anlamı açıklanmıştır. Çocuklarda sıcaktan, yetişkinlerde soğuktan olan diyabet hastalıklarının sebepleri ile kullanılabilir kendilerine has tedavi yöntemleri açıklanmıştır.

Kitabın beşinci bölümünde “Diyabet Hastalıklarının Önlemine Alma ve Tedavi Yöntemleri” adı altında belli bir yaştan sonra kişinin çeşitli özellikleri de göz önünde bulundurularak dört fasıllık bakımını yapması gerektiği açıklanmıştır. Bu bakımlar; “A- İlkbahar Mevsiminin Bakımı”, “B- Yaz Mevsiminin Bakımı”, “C- Güz (Sonbahar) Mevsimi Bakımı” ve “D- Kış Mevsimi Bakımı” şeklinde dört alt başlık altında incelenmiştir. Bu alt başlıklarda hangi dönemlerde hangi hastalıkların ortaya çıkabileceği ve hastalıkların tedavisinde kullanılacak yöntemler anlatılmıştır. Bazı tedavi yöntemleri de “A-Ruhi Tedavi” ve “B-Yeme İçme ile Tedavi” şeklinde iki başlık altında anlatılmıştır.

Kitabın altıncı bölümü “Diyabet Hastalığı İçin Ortak Yemek Düzeni” adını taşımaktadır. Bu bölümünde diyabet hastalarının durumuna göre besin maddelerinin seçilmesi vurgulanmıştır. Besin maddelerinden örnekler verilerek hastaların hangi yöntemlerle lezzetli bir şekilde yiyeceklerini hazırlayabilecekleri anlatılmıştır. Hastalığın mizacına vurgu yapılarak yiyeceklerin az da olsa haşlanarak yenilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bu bölümde yer alan ilk alt başlık “Yenilmemesi Gereken Yiyecekler” adını taşımaktadır. Burada diyabet hastalarının hangi yiyecekleri yememesi gerektiği belirtilmiştir. İkinci alt başlık olan “Yenilebilir Meyveler” isimli başlıkta hastaların tüketebileceği yiyecekler örneklenmiş ve hangi tür meyvelerin yenilmesi gerektiğine dair tavsiyeler verilmiştir. Üçüncü alt başlık “Yenilebilir Süt Ürünleri” olarak isimlendirilmiş ve bu kısımda hastaların hangi süt ürünlerini tüketebileceğinden bahsedilmiştir. “Ziraat Ürünlerinin Durumu” adlı dördüncü alt başlık altında hastaların hangi tahıl ürünlerini ve bunların kepeklerini ayrıca hangi yağları tüketmesinin zararı olmadığı ya da tüketmemesi gerektiği anlatılmıştır. “Tarif” isimli alt başlıkta hastaların tüketebileceği bazı çorba tariflerine örnekler verilmiştir. “Faydalı Çiçekler” adı altındaki beşinci alt başlıkta hastaların hangi çiçekleri demleyerek içebileceğine dair örnekler yer verilmiştir. Son alt başlık “Takviye İlaçlar” ismini taşımaktadır. Burada örneklenen ilaçların günümüzdeki diyabet hastalarının vitamin ve mineralli olan takviye edici olarak kullandıkları ilaçların yerini tutabilecek ilaçların olduğu açıklanmıştır.

Yedinci bölümde “Diyabet Hastalıkları Konusunda Urumçi Uygur Millî Şifahanesinin 1. Adımı” adı altında, Uygur tababetine güvenmeyen doktorların olduğunu fark eden Doç. Dr. Yasin Zünnun Efendi’nin modern tıptan yeterli sonuçlar elde edememiş ya da doğal tedavi yöntemlerini tercih eden hastaları tedavi sürecinde ne kadar süre ile izlendiği ve hastaların ne kadarının tedaviden sonuç aldığı anlatılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda da Uygur tababetinin yöntemlerinin hastalığın iyileştirilmesi noktasında ne kadar etkili olduğu ve yöntemlerinin kabul

edilip edilmediği açıklanmıştır. İlk alt başlık olan “Yatan Hastaların Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi” adı altında “1-Karşılaştırma ve Değerlendirme (İstatistik)” kısmında hastanedeki yatan diyabet hastalarının cinsiyetlerinin karşılaştırılması bir grafik üzerinde açıklanmış ve yatan hastaların cinsiyet özelliklerine göre oranlarına yer verilmiştir. “Yaş Farkı” kısmında hastaların yaş aralıkları, “Millete Göre Ayrım” kısmında hastaların kökeni (milleti), “Meslek Ayrımı” kısmında hastaların mensup oldukları meslekleri, “Mizaca Göre Ayrım” kısmında *safranın değişimi* ya da *sevda hultunun değişimi* adı altında hastaların mizacı karşılaştırması, “Vücut Tipine Göre Ayrım” kısmında hastanın vücut tipine göre karşılaştırılması grafikler üzerinden gösterilerek açıklanmaya çalışılmıştır. “2-Hastalığın Seyri ve Tarihi (Zamanı)” isimli kısımda hastanede tedavi görmüş hastaların ne kadar zaman hastanede yattığı hakkında bilgi verilmiştir. “3-Hastaların Kötü Alışkanlıkları” ismini taşıyan üçüncü bölümde hastaların ne kadarının hangi tür kötü alışkanlıklara sahip olduğu oranlarla açıklanmıştır. “4-Hastaların Durumu” adını taşıyan kısımda hastaların hastalıklarının ağır, orta hâl ve hafiflik derecesine dair bilgiler verilmiştir. “5-Hastalık Peyda Oluş Tarihi ve Aile Öyküsü” kısmında hastalığın meydana geliş sebebi belli olmayanlar ve neden meydana gelmiş olduğu belli olan hastaların oranlarına yer verilmiştir. “6-Hastalıkları Gözlemleme” adı altında gözlemlenmiş olan hastaların su içme miktarı, idrara çıkma sayısı gibi belli durumlara bağlı olarak bu durumların oranlarına yer verilmiştir. “7-Diyabet Hastalığına Bağlı Gelişen Hastalıklar” adını taşıyan kısımda hastaların farklı hastalıkları olduğu açıklanmış ve bu hastalıklar oranlarla birlikte bir grafik ile gösterilmiştir. “8-Laboratuvarda Gözlemleme” kısmında hastaların idrarlarında ne kadar şeker olduğuna dair bilgiler verilmiştir. “9-Tedaviden Önceki Bedensel Kuvvet” kısmında gözlemlenen 124 diyabet hastasının tedaviden önce yaşam şartlarında düşüş olduğuna dair bilgi verilmiş ancak oranının saptanamadığı açıklanmıştır. “10-Mizaçlara Bölünüş” adlı kısımda hastaların mizaçlarla olan ilgilerinin oranları bir grafik üzerinde gösterilmiştir. “11-Teşhis Yöntemleri” kısmında hastalarda hastalığın teşhisi noktasında kullanılan yöntemlere dair bilgiler verilmiştir. Son kısım “12-Şifahanemizde Yatarak Tedavi Olmuş Önceki Hastaların Durumlarının Değerlendirilmesi” adını taşımakla birlikte bu kısımda hastalık teşhisi ve türleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci alt başlık olan “Yatan Hastaların Takibi” adı altında hastalarda kimyasal ilaç kullanılmadığı belirtilmiş ve hastalığın tedavisinde tercih edilen karışımlar ve ilaçlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. “1-İlaçların Kullanım Yöntemlerindeki Tedaviyi Aksatan Engeller” adını taşıyan kısımda tecrübe eksikliği, hastaların tedaviye uyum sağlayamaması gibi engeller açıklanmıştır. “2-Yeme İçme Nizamı” kısmında yeme içme düzenine uyum sağlayamayan hastaların niçin uyum sağlayamadıklarının sebepleri açıklanmıştır. “3-Tedavi Neticesinin Takibi” adlı kısımda hastaların iyileşme oranlarına yer verilmiştir. “4-İyileşenler” kısmında tam anlamıyla sabit bir iyileşme olmayacağı ancak diyabetle birlikte gelen hastalıkların önemli noktada iyileştiği hakkında bilgilere yer verilmiştir. “5-Netice Alamayanlar-İyileşmeyenler” adlı başlıkta tedaviden netice alamayanlar olduğu ancak hastane koşullarının iyileştirilmesi sonucunda iyileşme neticesinin daha yüksek olabileceğinin ümit edildiği açıklanmıştır. Son olarak 124 diyabet hastasının tedavi sonuçları bir grafik üzerinde gösterilmiştir. “6-1984 Yılındaki Değerlendirme (Neticelendirme)” adını taşıyan kısımda da hastanede yatan 22 diyabet hastasının tedavi sonuçları açıklanarak grafik üzerinde gösterilmiştir. “7-Bazı Hastaların Hastalık Süreci Örnekleri” adı altında “A-Hasta XXX, Kadın, Uygur, Yaş 48”, “B-Hasta XXX, Erkek, Uygur, Yaş 60”, “C-Hasta XXX, Erkek, Uygur, Yaş 48”, “D-Hasta XXX, Erkek, Uygur, Yaş 62” ve “E-Hasta XXX, Erkek, Tatar, yaş 49” başlıkları ile hastaların özellikleri, hastalara uygulanan tedavi yöntemleri ve tedavi sonuçları anlatılmıştır. “8-Hastalık Sebeplerinin Analizi” adını taşıyan son kısımda da 124 diyabet hastasına uygulanan tedavi sonuçları açıklanmış ve bir grafik üzerinde gösterilmiştir. Burada “E-Örneğindeki Hastanın Keton ve Hipertiroid Konusundaki Analizi” adını taşıyan başlıkta bir önceki kısımda yer alan hastaneden taburcu olduktan sonra ketondan zehirlenen E hastasına dair tespit edilen analize yer verilmiştir.

Kitabın sekizinci bölümünde “Diyabet Hastalıklarında Sık Kullanılan Müfredatlar Hakkında Malumatlar” başlığı altında tedavide kullanılan müfredatlara yer verilmiş ve bu müfredatların

etkileri, kullanım şekilleri ve yan etkileri “1-Misket Cozu”, “2-İzhır Mekki”, “3-Semizotu Tohumu (Tohum-ı Hirpe)”, “4-Tebaşir”, ve “5-Haşhaş Tohumu” alt başlıkları adı altında anlatılmıştır.

“Diyabet Hastalıklarında Kullanılması Gerekli Olan İlaçlar Konusunda Kısa Beyan” adını taşıyan dokuzuncu bölümde ilaçların hastanın mizacına ve hastalığın türüne göre uygulanması gerektiği belirtilmiş ayrıca da hastanın durumuna göre macun, kurus (tablet), hap, şerbet veya çay şeklinde hazırlanması gerekir denilmiştir. İlk alt başlıkta “Macun İlaçların Özellikleri” adı altında macun şeklinde hazırlanan ilaçların özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. “İlaçların Türleri” adını taşıyan ikinci kısımda ilaç çeşitleri açıklanmıştır. Üçüncü alt başlık “Diyabet Hastalığıyla İlgili Çok Kullanılan İlaç Türleri” adını taşımaktadır. Burada 70 küsur ilaçtan sadece diyabet hastalığıyla ilgili olan ilaçlara yer verilmiştir. “Mürekkep İlaçlar ve Kullanma Yöntemleri” adını taşıyan dördüncü alt başlıkta ilaçların mürekkepleştirilmesinin amacına dair bilgiler anlatılmış ve kişilerin kendi kendine ilaçları değiştirmemesi hususu üzerinde durulmuştur. Beşincisi “İlaçları Mürekkepleştirme” başlıklı olup burada birbiriyle karıştırılacak ya da karıştırılmayacak ilaçlar örneklenmiştir. Altıncı alt başlıkta “Nüşalar” adı altında “1. Nüsha: Supupi Sandal (1. Derecenin Sonunda Kuru-Soğuk)” yer alan kısımda müfredattaki ilaçların kendi özelliklerine göre terbiyesi hakkında bilgiler verilmiş ve bu ilaçların hangi durumlarda faydası olduğu açıklanmıştır.

Son bölüm “Uygur Tababetinde Hastalık Türlerine Göre Tedavi Yöntemleri” adını taşımaktadır. Bu bölümde Uygur Tababetinde uygulanan tedavi yöntemleri bir tablo üzerinde gösterilmiştir.

M. Ömer Nazar’ın incelemiş olduğumuz eseri Uygur Tababetinde diyabet hastalıklarını ve kullanılan tedavi yöntemlerini ayrıntılarıyla irdeleyen bir çalışmadır. Konuyla ilgili gerek dil ve tarih alanında gerekse tıp, eczacılık, edebiyat ve halkbilimi alanında araştırma yapan araştırmacıların başvurabileceği önemli bir kaynakça niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Kaynakça

Nazar, Ömer (2023). *Uygur Tababetinde Diyabet Hastalıkları Hakkında İlk Araştırmalar ve Tedavileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.